

תוכן עניינים

2	תקציר
3	מבוא
4	סקירת ספרות
4	1. הורות, אמהות ואמהיות – הגדרות והתפתחות ההגדרות במהלך השנים האחרונות
4	1.1. הורות
4	1.2. "אימהות" ו"אמהיות"
5	2. הגדרת המושג "אימוץ" ושינויים בדפוסי האימוץ בשנים האחרונות
5	2.1. הגדרת המושג "אימוץ"
5	2.2. שינויים בתפיסת האימוץ ובדפוסי האימוץ בשנים האחרונות
6	3. מאפייניהם של הורים מאמצים
7	4. גורמי סיכון באימוץ
8	5. ילדים עם צרכים מיוחדים תוך התייחסות לילד מאומץ/לקויות בקרב ילדים מאומצים
8	5.1. ילדים עם צרכים מיוחדים
9	5.2. ילדים מאומצים עם צרכים מיוחדים
10	5.3. התמודדות המשפחה בטיפול עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים
10	5.4. סיכום הסקירה הספרותית :
11	מתודולוגיה
13	ממצאים
22	דיון וניתוח
25	ביבליוגרפיה
28	נספח שאלות מנחות לראיון

מבוא

העבודה הנוכחית מבקשת לבחון מהי תפיסתן של האימהות של אימהות לילדים מאומצים עם צרכים מיוחדים, את חווית האימהות. שאלה זו מעניינת, עקב "התנגשותה", כביכול, עם שתי תפיסה הרווחת בחברה: הראשונה גורסת כי לקרבה גנטית ולביולוגית יש חלק מהותי בהורות (זפרן, 2006), והשנייה גורסת כי בשל יכולותיה להביא ילדים לעולם, האימהות היא חלק אינטגרלי מטבעה של האישה (פלגי-הקר, 2009). אימהות לילדים מאומצים מצליחות לממש את חווית ההורות ולהפגין יכולות אימהיות מבלי שיהיה להן קשר גנטי לילדיהן.

אימוץ מאפשר לילדים שהוריהם הביולוגיים אינם מסוגלים, או מעוניינים, לגדלם, לגדול במסגרות משפחתיות חלופיות (כצנלסון, 1995). אם בעבר הייתה מוטלת סטיגמה חברתית על האימוץ (בירמן, 2010; זפרן, 2006), בחלוף השנים חל שינוי בתפיסת החברה את האימוץ, ולטובתו של הילד וליתרונות להם הוא זוכה ניתנת עדיפות (ריבקין ובאומגולד, 2001).

למרות שנמצא במחקרים שונים כי מצבם של ילדים מאומצים טוב מזה של ילדים המופנים למסגרות חלופיות, כגון פנימיות או משפחות אומנה (ריבקין, 2010), קיימים גורמי סיכון רבים באימוץ, כגון היסטוריה של הזנחה ומחסור במסגרות בהן שהה הילד בטרם האימוץ (Wind, Brooks & Barth, 2007), דפוסי התקשרות בלתי יציבים (van Ijzendoorn & Bakerman-Kranenburg, 2009), חשיפה לחומרים ממכרים בתקופת ההיריון ועוד. גורמי סיכון אלו עלולים להוביל לבעיות רגשיות, התפתחותיות והתנהגותיות שונות (סנצקי, 2003; אצל אגסי, 2007), ומדווח כי ילדים מאומצים נמצאים בסיכון גבוה יותר לפנות לשירותי בריאות הנפש (Gleitman & Svaya, 2011) ואחוז הילדים המאומצים המתחנך במסגרות החינוך המיוחד גבוה ביחס לאולוסיית התלמידים (שנתון סטטיסטי, ילדים בישראל, 2010; אצל שורק וניגים-אכתילאת, 2012).

עבור המשפחות המאמצות, אימוץ ילדים בעלי צרכים מיוחדים מוביל לעתים קרובות למצוקה רגשית ולמתח (שגב, מילשטיין ובן, 2011). המחקר הנוכחי בוחן מהי תפיסת האימהות בקרב האימהות המאמצות, תחת הנסיבות המיוחדות שנוצרות סביב אימוץ ילד בעלי צרכים מיוחדים, וכיצד משפיע המצב הלא פשוט בו הן מצויות על תחושותיהן כלפי האימוץ.

בחלקה הראשון של העבודה תוצג סקירת הספרות: יינתנו הגדרות למושגים "הורות", "אימהות" ו"אימהיות" וגישות שונות לגביהם, ייסקרו נושא האימוץ, מאפייניהם של הורים מאומצים, גורמי הסיכון הנלווים לאימוץ והתמודדות המשפחות המאמצות עם הטיפול בילדיהן בעלי הצרכים המיוחדים; חלקה השני של העבודה הוא פרק המתודולוגיה, בו נציג את מטרת המחקר, גישת החקר, שדה החקר, המשתתפים, כלי המחקר וההליך המחקרי, וכמו כן נדון בסוגיה האתית הנלווית למחקר מסוג זה ויוצג הרציונל המחקרי; הפרק השלישי הוא פרק הממצאים, ובו יוצגו התמונות השונות שנמצאו בניתוח הקרופוס המחקרי, ובהמשך, בפרק הרביעי, הוא פרק הדיון, ננתח את ממצאי המחקר לאור הספרות המחקרית.

סקירת ספרות

1. הורות, אמהות ואמהיות – הגדרות והתפתחות ההגדרות במהלך השנים

האחרונות

1.1. הורות

להורות חשיבות מכרעת על מהלך התפתחותו התקין של הילד, ותפקידו של ההורה מתייחד בכך שהוא מהווה קשר בין-אישי אינטנסיבי, המאופיין במחויבות גדולה, אחריות, טיפוח רגשי ומעשי, השקעת משאבים רגשיים ופיזיים שאיננה מוגבלת בזמן ועוד. כסוכני טיפול מרכזיים, להתנהגותם של ההורים, ליחסם ולסגנון ההורות שלהם יש חשיבות מרכזית על הסתגלותם, עיצובם והתפתחותם התקינה של ילדיהם (כהן, 2007).

זפרן (2006) מבחינה בין ארבע הגדרות להורות: הורות חברתית (המכונה לעתים "הורות פסיכולוגית") מתקיימת אצל הורים המטפלים בצאצא במשך כל ילדותו ובגרותו; הורות ביולוגית מתבטאת בהורה שנטל חלק גנטי (כלומר, אחד משני ההורים שהעניקו לצאצא את המטען הגנטי) או פיזיולוגי (האם, הנושאת את העובר) בהבאתו של הצאצא לעולם; הורות משפטית היא ההורות הקבועה בדין; והורות מיועדת מתארת הורה שיזם את הבאתו לעולם של צאצא, תוך היעזרות בשירותיו הפיזיולוגיים של אחר. ההנחה המשפטית הרווחת לפחות בישראל מגדירה את ההורה הטבעי כהורה משפטי. עוד טוענת זפרן, כי הדגשת האלמנט הביולוגי-גנטי כחלק מהותי מקביעת ההורות נובעת מההכרה המפורזת, לדעתה, בחשיבות הזהות והמוצא הגנטי כיום; הדבר מתבטא, בין השאר, בהעדפה הגדולה של רבים להשתמש בטכניקות של הולדה מלאכותית (כגון הפריה מלאכותית או פונדקאות), המאפשרת הבאת ילד המשמר את הקשר הגנטי לפחות לאחד מהוריו.

1.2. "אימהות" ו"אמהיות"

המונחים "אימהות" ו"אמהיות" אינם זהים, ובעוד שהמושג "אימהות" מתאר את היותה של האישה אם, וכן את היחס בינה לבין ילדיה מבחינה פיזיולוגית, סוציולוגית ורגשית, המושג "אימהיות" מתאר תכונה המבטאת עמדה רגשית כלפי הזולת ושל הפרט כלפי עצמו, ללא קשר הכרחי לאימהות ביולוגית, כך שעמדה אימהית יכולה להימצא גם בקרב גברים או בקרב נשים שלא ילדו. בשיח של ימינו, דמות האם היא דמות מרכזית במרבית התרבויות, ורווחת התפיסה לפיה דמות האם, או, לחלופין, דמות המטפל הלוקח עליו את התפקיד הנתפס כאימהי, מהווה גורם מכריע בהתפתחותו התקינה של הפרט, והפרעות נפשיות שונות מיוחסות להיעדרה של דמות אימהית מספקת. עם זאת, יש המתנגדים לייחוס מוחלט זה של האחריות לטיפול ולדאגה לשלומם של הילדים לאם בלבד, ונטען כי התפיסה של מושג האימהות מושפעת מהטיות חברתיות, מיתוסים, עמדות פוליטיות ודעות קדומות (פרוני, 2009).

נטען כי התיאוריות של ההתפתחות הנפשית מבנות את האם כאובייקט, ומוחקות אותה כסובייקט עצמאי, כי שלבד מתפקידה כאם, היא נעדרת קיום, וכל דיון אודותיה נעשה מתוך התייחסות לתפקידה כאם וחובותיה כמטפלת בילדיה. אלו תפיסות הרואות בנשיות ובאימהות מונחים זהים, ומציגות את האימהות כחלק מהותי מטבעה של האישה, זאת בשל יכולתה הביולוגית לשאת ילד וללדת. פיזיולוגיה זו, נטען, היא שיצרה את הדימויים הארכיטיפיים של אימהות "החקוקים בנפש האנושית האישית והקולקטיבית" (פלגי-הקר, 2009, עמ' 75).